

Piotr A. Czyż¹

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
Wydział Nauk Humanistycznych

Archiwistyka w muzealnictwie²

Archiwistyka w muzealnictwie jest zagadnieniem, które będzie w przyszłości badane przez historyków – archiwistów, ponieważ niewiele osób wie, jaki zasób archiwalny znajduje się w muzeach. Tematyka jest ciekawa i jak dotąd szerzej nie zbadana. Stefan Kieniewicz wspominał, jak dążyć do poznania prawdy oraz jakim niekiedy staje się to dylematem.

Oto więc główny dylemat historyka. Powinien on w badaniach swych dociekać prawdy, ale wciąż narażony jest na to, że będzie tę prawdę zniekształcał: czy to pod wpływem własnych przekonań i przesądów, czy pod wpływem zewnętrznych oddziaływań. Czy nie ma wyjścia z tego dylematu? Czy pozostaje nam już tylko cyniczne dopasowywanie naszych tez naukowych do tego, co poczytne, popłatne lub dobrze widziane?

Historyk rozmiłowany w swym zawodzie na tę kapitulację nie pójdzie. Musi jednak być świadomy trudności swej misji, musi być nieustannie czujny na wszystkie okoliczności wewnętrzne i zewnętrzne, które wpływać mogą na proces ustalania i oceniania faktów. Główną zaś jego ostoją będzie ta kardynalna zasada, że najsukcesowniej obroną słusznej sprawy jest mówienie prawdy; że historyczne fałszerstwa mają krótkie nogi; że nie na wiele się zdaje zatajanie prawd niewygodnych, jeśli i tak jest o nich głośno w świecie; że w miarę, jak się ujawnia nasza bezstronność w sprawach dla nas najżywotniejszych, wzrasta także nasz autorytet – i w kraju, i za granicą. Zasady tej: że warto jest się

¹ Pracownik Muzeum Ziemiaństwa w Dąbrowie, Oddział Muzeum Regionalnego w Siedlcach.

² Artykuł jest rozszerzoną wersją referatu wygłoszonego na konferencji naukowej pt. „Oblicza archiwów – wyzwania archiwistyki”, Siedlce 15.11.2018 r.

trzymać prawdy, powinien bronić historyk wobec swych mocodawców – ale i wobec siebie samego. Jak łatwo bowiem ulega się samozłudzeniom!³

Wszystko musi być zgodnie ze stanem faktycznym, jaki jest zastały archiwum czy muzeum. Bardzo często przeprowadzane są inwentaryzacje lub skontrum, dzięki któremu wiemy, co jest a czego nie ma. Na podstawie ksiąg inwentarzowych wiemy z czym mamy do czynienia. Gdy czegoś brakuje, trzeba dowiedzieć się, jak było wcześniej, tzn. czy też jest jakiś dokument stwierdzający fakt braku⁴.

Inny badacz, dr Ewa Kurek, w swoich wykładach dotyczących różnych zagadnień związanych z historią powtarza zawsze, że badanie jest układaniem puzzli. Wszystko musi do siebie pasować, aby w pewnym momencie wszystko mogło stanowić jedną spójną całość. Tak samo powinno się odnosić do zgromadzonych zbiorów w muzeum. Wszystko musi mieć swoje miejsce i musi być usystematyzowane według określonych odgórnie zarządzeń oraz ustaleń.

Moje spotkanie z zagadnieniem archiwistyki w muzeach miało miejsce w listopadzie 2017 r., kiedy Bartosz Drzewiecki z Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie na I Siedleckich Spotkaniach Archiwoznawczych przedstawił referat dotyczący tej problematyki. Temat rozwinięty został potem w trakcie wymiany korespondencji⁵. Potem zagadnienie to zaistniało w dyskusji na VI Toruńskich Konfrontacjach Archiwalnych (grudzień 2017 r.), gdzie rozważano, co jest materiałem archiwalnym, a co eksponatem muzealnym w muzeach? Problem ten objawia się wycofywaniem materiałów archiwalnych z archiwum zakładowego i tworzeniem sztucznych tworów tzw. archiwów naukowych⁶.

³ S. Kieniewicz, *Historyk a świadomość narodowa*, Warszawa 1982, s. 133.

⁴ Przykład z „Dziennika Wschodniego” z 29 listopada 2018 r., gdzie pod tytułem *Co się wydarzyło w Muzeum Regionalnym w Puławach?* Część zbiorów zniszczona, część zniknęła, gdzie w artykule czytamy „(...) Analizując stan faktyczny zgromadzonych dóbr z listą tego, co powinno znajdować się w zasobie muzeum, odkryto pewne braki. Ustalono, że zginęło m.in. 55 rycin, część zbiorów archeologicznych, a także fotografie, odznaczenia i numizmaty. Ponadto, zgromadzone, przechowywane w nieodpowiednich warunkach stare mundury, z powodu wilgoci, zwyczajnie zgniły”. https://www.dziennikwschodni.pl/pulawy/co-sie-wydarzylo-w-muzeum-regionalnym-w-pulawach-czesc-zbiorow-zniszczona-czesc-zniknela,n,1000232124.html?fbclid=IwAR2rO6Jr_NV4pByay5cNVcMQPmnUBc3cyTD9YFF_894uUSWawTNUpUxxv1M [dostęp: 08.12.2018].

⁵ Bartosz Drzewiecki, *Zapomniane „archiwa tradycji lokalnych” – kilka uwag o zasobie i funkcjonowaniu archiwów zakładowych (i archiwów naukowych) muzeów etnograficznych*, email z 10 kwietnia 2018 r.

⁶ Korespondencja z Dariuszem Magierem z 3 stycznia 2018 r.

Po podjęciu pierwszej pracy we włodawskim Muzeum Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego⁷, nie zdawałem sobie sprawy, że muzealia mogą być interesującym tematem badań archiwistycznych. Zagłębiłem się bardziej w ustawodawstwo archiwalne, zacząłem szukać odpowiednich artykułów pod względem interpretacji archiwistyki w muzeach.

19 maja 2018 r. na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie odbyło się III Międzynarodowe Sympozjum Aktualnych Problemów Archiwistyki i Zarządzania Dokumentami, na którym wygłosiłem referat pt. „Archiwalia jako muzealia, muzealia jako archiwalia? Rola archiwaliów w muzealnictwie na przykładzie wybranych muzeów”. Temat był próbą przedstawienia roli archiwaliów w muzealnictwie. Temat został również zauważony przez innych badaczy takich jak dr hab. Tomisław Giergiel z UMCS, który jest również pracownikiem Muzeum Okręgowego w Sandomierzu, oraz pracowników naukowych z Rosji: Elenę Borodinę z Uralskiego Państwowego Uniwersytetu⁸ oraz Adriana Selina z Instytutu Historii Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Petersburgu⁹. Zwrócili oni uwagę, że podobny problem również występuje w tamtejszych muzeach. Elena Borodina podzieliła się swoimi spostrzeżeniami w odniesieniu do muzealnictwa na terenie Federacji Rosyjskiej.

Według mnie można mieć zbiory dokumentów w archiwach [w muzeach – PC]. Ale bardzo ważne jest, aby obowiązywały takie same zasady przechowywania. Tylko w tej sytuacji może być dobrze. Muzea w zasadzie nie działają poprawnie z dokumentami i innymi pisemnymi źródłami pierwotnymi. Niemożliwe jest czasem, aby badacz korzystał z kolekcji muzealnych z powodu braku odpowiedniego aparatu rejestracyjnego i prowadzenia dokumentacji. Moim zdaniem jest to główny problem zbiorów dokumentów w muzeach w Rosji¹⁰.

⁷ Związany byłem z tym muzeum w latach 2010-2015.

⁸ Rozmowa z Eleną Borodiną na komunikatorze Messenger w dn. 18.11.2018 r.

⁹ Higher School of Economics, St. Petersburg Campus, Department of History, rozmowa z Adrianem Selinem na komunikatorze Messenger w dn. 18.11.2018.

¹⁰ *To my mind it is possible to have collections of documents in archives [in museum]. But it is very important to have equal rules of storages. Only in this situation it could be good. Museums in the main don't work with documents and other written primary sources properly. It is impossible sometimes for a researcher to use museum collections because of lack of proper apparatus of registration and*

Zgłębiając temat archiwistyki w muzealnictwie należy wziąć pod uwagę wszelkie aspekty prawne obowiązujące w archiwistyce i próby przeniesienia ich na problematykę muzealnictwa, w tym aspekt metodologii archiwistyki wraz z nałożeniem jej na niwę muzealnictwa. Podstawowymi aktami regulującymi sprawy archiwów i muzeów stanowią dwie ustawy: *Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* oraz *Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach*. Obie regulują wszystkie aspekty prawne dotyczące archiwów i muzeów, ale także zagadnień związanych z materiałami archiwalnymi.

Zgodnie z art. 1. *Ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* czytamy:

Materiałami archiwalnymi wchodzącymi do narodowego zasobu archiwalnego, zwanymi dalej „materiałami archiwalnymi”, są wszelkiego rodzaju akta i dokumenty, korespondencja, dokumentacja finansowa, techniczna i statystyczna, mapy i plany, fotografie, filmy i mikrofilmy, nagrania dźwiękowe i wideofonowe, dokumenty elektroniczne w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne (Dz.U. z 2017 r. poz. 570) oraz inna dokumentacja, bez względu na sposób jej wytworzenia, mająca znaczenie jako źródło informacji o wartości historycznej o działalności Państwa Polskiego, jego poszczególnych organów i innych państwowych jednostek organizacyjnych oraz o jego stosunkach z innymi państwami, o rozwoju życia społecznego i gospodarczego, o działalności organizacji o charakterze politycznym, społecznym i gospodarczym, zawodowym i wyznaniowym, o organizacji i rozwoju nauki, kultury i sztuki, a także o działalności jednostek samorządu terytorialnego i innych samorządowych jednostek organizacyjnych – powstała w przeszłości i powstająca współcześnie¹¹.

W dalszej części wspomnianej ustawy w Art. 39. 1. jest mowa o tym, że biblioteki i muzea wymienione w art. 22 ust. 2 pkt 2, które gromadzą i przechowują materiały archiwalne wchodzące do państwowego zasobu

record keeping. To my mind this is the main problems of documents collections in museums in Russia, rozmowa z Eleną Borodina na komunikatorze Messenger w dn. 08.12.2018.

¹¹ Ustawa z 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, Dz.U. z 2018 r. poz. 217, 357, 398, 650.

archiwalnego, w zakresie tych materiałów pełnią funkcje jednostek państwowej sieci archiwalnej¹².

Ustawa reguluje także jakie materiały archiwalne są przechowywane w muzeach jako archiwalia. Z art. 15 ust. 2 wynika, że są to dokumenty:

- 1) partii politycznych oraz innych organizacji o charakterze politycznym, społecznym, zawodowym i gospodarczym,
- 2) kościołów i związków wyznaniowych,
- 3) innych niepaństwowych organizacji i jednostek organizacyjnych,
- 4) działaczy politycznych, społecznych i gospodarczych, twórców w dziedzinie nauki i techniki, kultury i sztuki oraz innych osób, które wniosły swój historyczny wkład do rozwoju Państwa Polskiego, życia politycznego, społecznego i gospodarczego oraz do rozwoju nauki i techniki oraz kultury i sztuki,
- 5) rodzin i rodów, które wywierały historyczny wpływ na sprawy państwowe, stosunki polityczne, gospodarcze i społeczne, a także dotyczące ich majątków, przedsiębiorstw i innej aktywności gospodarczej¹³.

Zgodnie prawem wszystkie wymienione wyżej rodzaje materiałów archiwalnych mogą być przechowywane w muzeach. Każdorazowo jednak trzeba wziąć pod uwagę rodzaj muzeum i jego statut, który określa rodzaj dokumentacji i materiałów, jakie mają być w nim gromadzone i przechowywane. Weźmy na przykład statuty poszczególnych jednostek kulturalnych takich jak: Muzeum – Zespół Synagogałny we Włodawie, Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku, Muzeum – Zamek w Łańcucie, Muzeum Okręgowe w Sandomierzu, Muzeum Zespół Parkowo-Pałacowy w Przeworsku oraz Muzeum Józefa Ignacego Kraszewskiego w Romanowie. Zgodnie ze statutami wyżej wymienionych instytucji możemy się dowiedzieć o rodzaju przechowywanych zabytków (w tym archiwaliów). Analizując poszczególne statuty, możemy przeczytać

¹² Tamże, s. 38; Art. 22 ust. 2 pkt 2: „Biblioteki i muzea, przechowujące materiały archiwalne, które wchodzą do państwowego zasobu archiwalnego, oraz gromadzące określone w art. 15 ust. 2 materiały archiwalne stanowiące państwowy zasób archiwalny”, tamże, s. 26.

¹³ Tamże, s. 12.

w nich w odpowiednim paragrafie i ustępie, że poszczególne muzea mają ściśle określoną tematykę i rodzaj przechowywanych zbiorów.

W statucie Muzeum – Zespołu Synagogałnego we Włodawie w § 7 i ustępie 1 czytamy, że muzeum ma zakres zadań polegający na

gromadzeniu dóbr kultury i **materiałów dokumentacyjnych** z zakresu: archeologii, historii, kultury materialnej (ze szczególnym uwzględnieniem zabytków kultury żydowskiej), etnografii, numizmatyki i wojskowości w drodze zakupów, darowizn, zapisów, przekazów oraz przejmowanie depozytów i uzyskiwanie obiektów drogą badań terenowych¹⁴.

Muzeum Józefa Ignacego Kraszewskiego w Romanowie ma zapis podobny, i w § 5 czytamy:

Do zakresu działania Muzeum należy gromadzenie, przechowywanie, konserwacja, opracowywanie i udostępnianie zbiorów stanowiących dziedzictwo kulturowe, związanych tematycznie i historycznie z postacią Józefa Ignacego Kraszewskiego; prowadzenie działalności naukowo-badawczej i edukacyjnej, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej; kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej; ochrona i konserwacja zespołu dworsko-parkowego, w skład którego wchodzi: Dwór, Kaplica, Park, wpisanego do rejestru zabytków województwa lubelskiego pod numerem A/49¹⁵.

Muzeum Okręgowe w Sandomierzu w paragrafie § 7 statutu w ustępach od 1 do 5 wylicza określony rodzaj muzealiów:

Muzeum gromadzi następujące rodzaje zbiorów:

1. archeologiczne: zabytki archeologiczne pochodzące z badań archeologicznych;
2. historyczne: **dokumenty, fotografie i pocztówki, druki i rękopisy**, mapy, pieczęcie, numizmaty, militaria, sztandary, medale, odznaki, odznaczenia oraz inne muzealia z zakresu historii;

¹⁴ Statut Muzeum Zespołu Synagogałnego we Włodawie, <https://mplwwlodawa.bip.lubelskie.pl/index.php?id=71> [dostęp: 01.12.2018].

¹⁵ Statut Muzeum Józefa Ignacego Kraszewskiego w Romanowie, http://edziennik.lublin.uw.gov.pl/WDU_L/2015/5182/oryginal/Printable.html [dostęp: 01.12.2018].

3. etnograficzne: przedmioty użytkowe, obiekty wyposażenia wnętrz, elementy stroju ludowego oraz inne zabytki z zakresu dziedzictwa kultury ludowej;
4. artystyczne: dzieła sztuk plastycznych (malarstwo, grafika, rzeźba), rzemiosła artystyczne i sztuki użytkowej.
5. literackie: rękopisy, dokumenty, zdjęcia, druki, pamiątki po pisarzach, obiekty ikonograficzne¹⁶.

Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku w swoim statucie w §§ 5 i 6 ustęp 1 ma wyszczególnione zadania. Czytamy w § 5 ust. 1:

gromadzenie i ochrona zabytków, zbiorów oraz **materiałów dokumentacyjnych**, dotyczących historii II wojny światowej – w tym zbiorów z zakresu dziejów Wojny 1939 r., jako początku światowego konfliktu [oraz] gromadzenie zabytków, pamiątek historycznych, archiwaliów oraz materiałów fotograficznych i dokumentacyjnych, związanych z zakresem działania Muzeum, pozyskiwanych w drodze zakupów, darowizn, zapisów, wymiany oraz prac archeologicznych¹⁷.

Paragraf 5 Statutu Muzeum w Przeworsku określa zadania placówki. Są nimi:

1. upowszechnianie wiedzy o historii miasta Przeworska i terenu powiatu przeworskiego;
2. trwała ochrona dóbr kultury związanych z Pałacem Lubomirskich w Przeworsku oraz historią rodziny Lubomirskich¹⁸.

Natomiast rodzaj przechowywanych zbiorów został określony w § 6. Muzeum gromadzi zbiory z zakresu:

- sztuki, sztuki ludowej, sztuki współczesnej (malarstwo, rzeźba, **grafika, rysunek, pastele, miniatury**),

¹⁶ Statut Muzeum Okręgowego w Sandomierzu, <https://bip.sejmik.kielce.pl/696-statut-muzeum-okregowego-w-sandomierzu/5188-statut-muzeum-okregowego-w-sandomierzu.html> [dostęp: 01.12.2018].

¹⁷ Statut Muzeum II Wojny Światowej, <https://muzeum1939.pl/u/pdf/555748582555748582.pdf> [dostęp: 01.12.2018].

¹⁸ Statut Muzeum w Przeworsku, <http://www.bip.powiatprzeworsk.pl/?c=mdTresc-cmPokazTresc-50-3849> [dostęp: 01.12.2018].

- archeologii (z wykopalisk pochodzących z terenu powiatu przeworskiego),
- etnografii,
- historii (militaria, numizmaty, muzealia techniczne, **fotografie, pocztówki, archiwalia**, rzemiosło artystyczne, judaika)¹⁹.

Zadania Muzeum – Zamku w Łańcucie zostały określone w § 4.:

Celem działania Muzeum jest trwała ochrona i konserwacja: zespołów pałacowo-parkowych w Łańcucie i Julinie oraz wchodzących w skład zabytkowych wnętrz, kolekcji dzieł sztuki, obiektów zabytkowych, pamiątek historycznych, zbiorów bibliotecznych i archiwalnych. Ponadto upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, a także kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej, poprzez umożliwianie kontaktu ze zbiorami.

zaś § 5 informuje, że muzeum

gromadzi zabytki i **materiały dokumentacyjne** z zakresu historii, sztuki, w tym sztuki ogrodowej, kultury materialnej i **dokumentów życia społecznego**, a także bibliotecznych zbiorów specjalnych²⁰.

Zgodnie z wymienionymi przykładowymi muzeami i w oparciu o poszczególne statuty możemy stwierdzić, że materiały archiwalne, zwane tu materiałami dokumentacyjnymi, są po prostu archiwaliami. Archiwalia przechowywane w muzeach to nie tylko zbiory, ale także napływające relacje, świadectwa i zdjęcia, nagrania czy materiał wideo-foniczny.

Mówiąc o archiwaliach, należy także odnieść się do innej ustawy, która systematyzuje, co jest czym w muzeach. W *Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* w art. 2 ust. 2 czytamy:

Ochronę materiałów archiwalnych wchodzących w skład narodowego zasobu archiwalnego regulują przepisy Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r.

¹⁹ Tamże.

²⁰ *Statut Muzeum – Zamek w Łańcucie*, http://bip.mkidn.gov.pl/media/download_gallery/index406a.pdf [dostęp: 01.12.2018].

o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. z 2011 r. Nr 123 poz. 698 z późn. zm. z uwzględnieniem przepisów art. 14a ust. 2 oraz rozdziału 2a)²¹.

W tej samej ustawie czytamy, że archiwalia są także zabytkami. Zgodnie z art. 3 ust. 1:

zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową²².

Kolejną sprawą są ustawy, rozporządzenia i zarządzenia wydawane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, dzięki którym każde archiwaliów jest zewidencjonowane w muzeum jako eksponat, zabytek. Również rozporządzenie Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych wydało rozporządzenie dotyczące ewidencjonowania archiwaliów znajdujących się po za archiwami państwowymi.

Poniżej prezentujemy zestawienie normatywów, które odnoszą się do archiwaliów. Oto one:

1. W sprawie warunków, sposobu i trybu przenoszenia muzealiów z dn. 15 maja 2008 r. (wydane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego)²³.
2. W sprawie zabezpieczenia zbiorów muzeum przed pożarem, kradzieżą i innym niebezpieczeństwem grożącym ich zniszczeniem lub utratą z dn. 2 września 2014 r. (wydane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego)²⁴.
3. Ustawa z dn. 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (wydane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego)²⁵.

²¹ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, s. 1.

²² Tamże, s. 1-2.

²³ Dz.U. z 2008 r., nr 91 poz. 569.

²⁴ Dz.U. z 2014, poz. 1240.

²⁵ Dz.U. z 2003, nr 162 poz 1568

4. W sprawie zakresu, form i sposobu ewidencjonowania zabytków w muzeach z dn. 30 sierpnia 2004 r. (wydane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego)²⁶.
5. W sprawie ewidencji materiałów archiwalnych przechowywanych poza archiwami państwowymi z dn. 28 lipca 1960 r. (wydane przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych)²⁷.

Wspomniane rozporządzenia stanowią ciekawą wykładnię dotyczącą systematyzacji archiwaliów w muzeach, dzięki której w sposób zestandaryzowany archiwalia stają się zabytkami i zostają wpisane w księgę inwentaryzacyjną. Jednakże część dokumentacji trafia przecież do archiwum bieżącego i należałoby zastanowić się nad systematyzacją tej dokumentacji. Dlaczego, mimo że w niektórych muzeach ma kategorię A, nigdy nie trafia do zbiorów muzealiów? Wspomniane powyżej statuty muzeów informują o gromadzeniu i popularyzacji dziejów, dzięki wykorzystywaniu wspomnianych źródeł. Kiedy pracowałem we włodawskim muzeum i porządkowałem zasób działu historii, natknąłem się na kilka materiałów dokumentacyjnych. Od nich rozpocznę krótki przegląd przykładowych materiałów archiwalnych gromadzonych w wybranych muzeach.

We Włodawie natknąłem się na przywilej wydany przez króla Zygmunta II Augusta z 1564 r. Janowi Tęczyńskiemu, staroście parczewskiemu²⁸. Dokument początkowo był w bardzo złym stanie, ale podjęte środki zapobiegawcze w XX w. oraz prace konserwatorskie pozwoliły na zachowanie i przetrwanie dokumentu²⁹. Dokument nigdy nie był udostępniany czy przedstawiony szerszej publiczności. Z obawy przed słońcem zamknięto go w szafie (fot. 1).

²⁶ Dz.U. z 2004, nr 202 poz. 2073.

²⁷ S. Sierpowski, D. Matelski, *Dzieje archiwistyki polskiej. Wybór źródeł*, t. II, Poznań 1993, s. 99-102.

²⁸ W *Opracowaniu dokumentu* czytamy, że Jan Tęczyński był starostą parczewskim, a właścicielem tenutariuszem. Ur. ok. 1485 r. zm. w 1553 r., kasztelan lubelski, od 1522 r. marszałek dworu królewskiego, od 1843 r. wojewoda sandomierski, także starosta lubelski, lelowski, bełski, trembowelski; I. Superson, *Dokumentacja konserwatorska pergaminu z 1564 r. „Sigmundus Augustus Dei Gratie Rex Poloniae*, brak oprac., s. 2.

²⁹ Więcej o sposobach konserwacji możemy przeczytać w *Dokumentacja konserwatorska pergaminu z 1564 r. „Sigmundus Augustus Dei Gratie Rex Poloniae*, brak daty oprac.

Kolejne dokumenty związane są z działalnością Muzeum Zamku w Łańcucie i znajdują się w dziale historii regionu (fot. 2-4). Tutaj dokumenty, udostępnione dzięki uprzejmości dyrektora Wita Karola Wójtowicza, przedstawiają sprawy dotyczące ordynacji łańcuckiej³⁰. Zbiory udostępniane są każdemu, kto prowadzi badania związane z regionem oraz ordynacją łańcucką.

Muzeum Józefa Ignacego Kraszewskiego w Romanowie dokumentuje historię rodziny Kraszewskich oraz gromadzi wszystkie dokumenty dotyczące działalności pisarza, takie jak np. dokument dotyczący kupna wsi Marianówka przez Kajetana Kraszewskiego w 1784 r. (fot. 5-6).

Przykładem archiwaliów przechowywanego w Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas II wojny światowej im. Rodziny Ulmów w Markowej jest zeszyt Stasi Ulmy, najstarszej córki Józefa i Wiktorii z d. Niemczak. Mały, niepozorny zeszycik, w którym Stasia pisała cyfry od 1 do 10 oraz podstawowe działania matematyczne. Dziewczynka, pisząc w notatniku liczby, miała swój niepowtarzalny sposób oznaczania poszczególnych cyfr i liczb. Począwszy od cyfry 1 a skończywszy na cyfrze 8 zamalowywała kratkę 1 cm na 1 cm., następnie liczby 9 i 10 to malowane jabłuszka (fot. 7-9).

Ostatnim zagadnieniem, które chcę tutaj zasygnalizować jest popularyzacja zasobów/zbiorów. Poszczególne muzea opracowując swoje zbiory, stwierdzają, że należy je pokazać światu i wydają liczne publikacje. Oto kilka przykładów, które popularyzują zasób muzealny. Stanowią wprowadzie owoc pracy muzealników, ale także wśród nich są archiwiści, którzy, opracowując zasób, starają się pokazać zbiory muzealne.

Pierwsza prezentowana publikacja wydana została przez Muzeum w Przeworsku i jest to *Dzienniczek Basi Rosenberg* (fot. 10). Dziennik pisany przez nastolatkę pochodzenia żydowskiego w latach 1938-1939. Rozpoczyna się od maja 1938 r., od zapisu dotyczącego kupna zeszytu, w którym rozpoczęła pisanie swojego dziennika³¹. Kończy się na 24 wrze-

³⁰ Ordynacja łańcucka powołana w 1830 r. przez Alfreda Potockiego. <https://www.zamek-lancut.pl/pl/Historia> [dostęp: 25.12.2018].

³¹ *Dzienniczek Basi Rosenberg. (Przeworsk 1938-1939)*, Muzeum w Przeworsku – Zespół Pałacowo-Parkowy, Przeworsk 1997, s. 11.

śnia 1939 r. słowem „KONIEC”. Ostatnie zdanie z dzienniczka brzmi następująco: „Chciałabym tylko wyjechać do Ameryki”³². Ale również z treści dzienniczka możemy się dowiedzieć o planach zawodowych Basi. Pod dniem 28 lipca 1938 r. czytamy wpis: „Za 9 dni kończę 15 lat, a za rok skończę handlową i już gotowa ze mnie panna sklepowa”³³. W dzienniczku możemy również przeczytać, jak wyglądała polityka niemiecka wobec ludności żydowskiej na terenie miasta Przeworsk w pierwszych dniach okupacji. Dzienniczek odnaleziony został podczas prac remontowych na rynku miasta w 1958 r. przez pracowników remontujących rynek.

Kolejną publikacją popularyzującą zbiory muzealne jest wydawnictwo będące zarazem katalogiem wystawy czasowej prezentowanej w Muzeum w Przeworsku pt. *Historia Ordynacji Przeworskiej Książąt Lubomirskich*³⁴, opracowanym przez Małgorzatę Wołoszyn (fot. 11). Książka jest historią ordynacji przeworskiej będącą, podobnie jak ordynacja łańcucka czy zamojska, jedną z XIX-wiecznych przykładów dobrze prosperującego przedsiębiorstwa. Liczne fotografie, dokumenty, mapy kartograficzne przechowywane w zbiorach muzeum w idealny sposób pokazują doskonałą możliwość wykorzystania zasobu muzeum w popularyzowaniu archiwaliów.

Inną, bardzo ciekawą, jest publikacją wydana w 2018 r. dotycząca przywilejów dla miasta Przeworska (fot. 12)³⁵. Pozycja przedstawia kolejno kilkanaście przywilejów³⁶, dzięki którym możemy się dowiedzieć m.in. o jarmarkach w Przeworsku czy potwierdzeniu kilku przywilejów dla poszczególnych grup społecznych miasta. Najstarszym jest przywilej wydany 5 kwietnia 1473 r. w Gorliczynie, w którym Rafał z Jarosławia potwierdza przywileje nadane Przeworskowi przez swojego pradziada, Jana z Turowa. W przywileju czytamy o ustanowieniu wspólnego mająt-

³² Tamże, s. 74.

³³ Tamże, s. 23.

³⁴ M. Wołoszyn, *Historia Ordynacji Przeworskiej Książąt Lubomirskich. Katalog wystawy*, Rzeszów 2017.

³⁵ *Dokumenty historyczne dla miasta Przeworska*, oprac. M. Wołoszyn, Przeworsk 2018.

³⁶ Dokładnie opracowane zostały 22 przywileje.

ku dla mieszczan oraz nakazie wybudowania w mieście folusza³⁷. Ostatnim natomiast przywilejem jest wydany 11 maja 1763 roku przez Antoniego Lubomirskiego. W tym dokumencie czytamy o pozwoleniu na osadnictwo rodziny żydowskiej Sandera i Elę Lewkowiczów w mieście³⁸.

Publikacje wydawane przez Muzeum – Zamek w Łańcutie są o tyle ciekawe, co zatrważające. Mimo, że skupiają się na zagadnieniach dotyczących ordynacji łańcuckiej Potockich, to niektóre wzmianki są bardzo źle sformułowane, o czym za moment.

Pierwszą publikacją dotyczącą popularyzacji zbiorów muzeum łańcuckiego jest „Między Łańcutem a Antoninami” (fot. 13)³⁹. Publikacja wydana została w ramach serii Biblioteka dawnej Ordynacji Łańcuckiej i dedykowana jest pamięci prof. dr. hab. Tadeusza Stefana Jaroszewskiego w 85. rocznicę jego urodzin. Zagłębiając się w treść książki dowiadujemy się o bardzo silnych związkach, jakie panowały pomiędzy Łańcutem Romana Potockiego a Antoninami Józefa Potockiego, synami Alfreda Józefa Potockiego, II ordynata łańcuckiego. Podobnie jak we wspomnianych już powyżej pozycjach, możemy odnaleźć liczne fotografie rodzinne, fotografie polowań, czy także plany architektoniczne rezydencji Potockich.

Drugą pozycją dotyczącą zbiorów jest publikacja pt. *Biblioteka Julińska* (fot. 14)⁴⁰. Pozycja, podobnie jak wcześniejsza, wydana została w serii Biblioteki dawnej Ordynacji Łańcuckiej. Opisuje dzieje księgozbioru łowiecko-leśnego w myśliwskiej rezydencji Potockich w Julinie. Wydawnictwo jest bardzo ciekawe, pokazujące historię zarządu leśnego ordynacji łańcuckiej. Z książki możemy się dowiedzieć m.in. o dziejach archiwum oraz biblioteki łowiecko-leśnej w myśliwskiej rezydencji Potockich w Julinie.

Kolejną pozycją przedstawiającą dzieje związane z Łańcutem jest publikacja dotycząca tradycji łowieckich ks. Potockich z Łańcuta, pt. *Łań-*

³⁷ Tamże, s. 28-35.

³⁸ Tamże, s. 142-147.

³⁹ *Między Łańcutem a Antoninami* [w:] *Biblioteka dawnej Ordynacji Łańcuckiej*, Nr 4(6), red. A. Cholewianka-Kruszyńska, Łańcut 2016.

⁴⁰ A. Cholewianka-Kruszyńska, D. Reniszewski, *Biblioteka Julińska* [w:] *Biblioteka dawnej Ordynacji Łańcuckiej*, Nr 2(4), Łańcut 2015.

cut i Antoniny. Polowania u Potockich (fot. 15)⁴¹. Pozycja bardzo interesująca, która ukazuje na łamach kart tradycje łowieckie panujące u Potockich. Z publikacji możemy się dowiedzieć m.in. o tradycjach panujących w Łańcucie, ale także w Antoninach. Wartym podkreślenia jest obszerny rozdział dotyczący XXV jubileuszowych polowań *per force* u Potockich w Antoninach⁴². Jednak w tym rozdziale autorka popełniła błąd mylnie podpisując jedną z widniejących na zdjęciu osób⁴³. Pozycja jest bardzo bogata w liczne ilustracje, fotografie rodzinne, fotografie polowań czy takie, które zawierają reprografie obrazów znakomitych pejzażystów czy malarzy przełomu XIX i XX w. Przykładem jest osoba Wojciecha Kossaka.

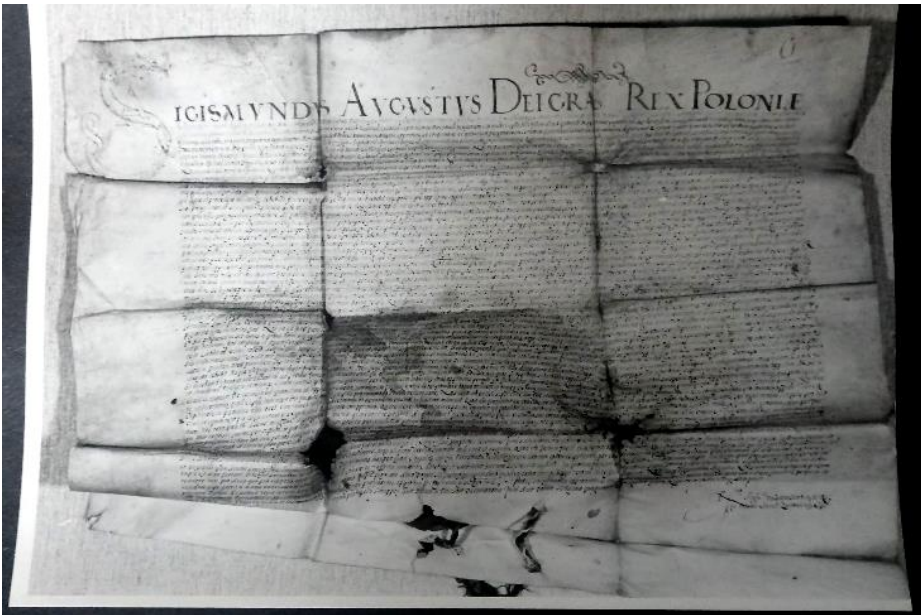
Wspomniane wyżej przykłady ustaw i rozporządzeń Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego nie regulują oczywiście wszystkich aspektów istnienia archiwaliów w muzeach. Ogólnie odczuwalny jest brak kompendium, które satysfakcjonująco regulowałoby to zagadnienie. Pozostaje wnioskować o powołanie zespołu specjalistów, którzy zajęliby się wypracowaniem stanowiska wobec zagadnienia archiwaliów w muzeach i sposobów postępowania z nimi. Bez podjęcia odpowiednich kroków ciężko będzie podjąć przedsięwzięcia dotyczących archiwaliów w muzeach. Niekiedy zwykła poczta powinna stać się archiwaliem, ale niestety brak odpowiednich przepisów powoduje, że nie da się tego w konkretny sposób zorganizować.

⁴¹ A. Cholwianka-Kruszyńska, *Łańcut i Antoniny. Polowania u Potockich*, Warszawa 2017.

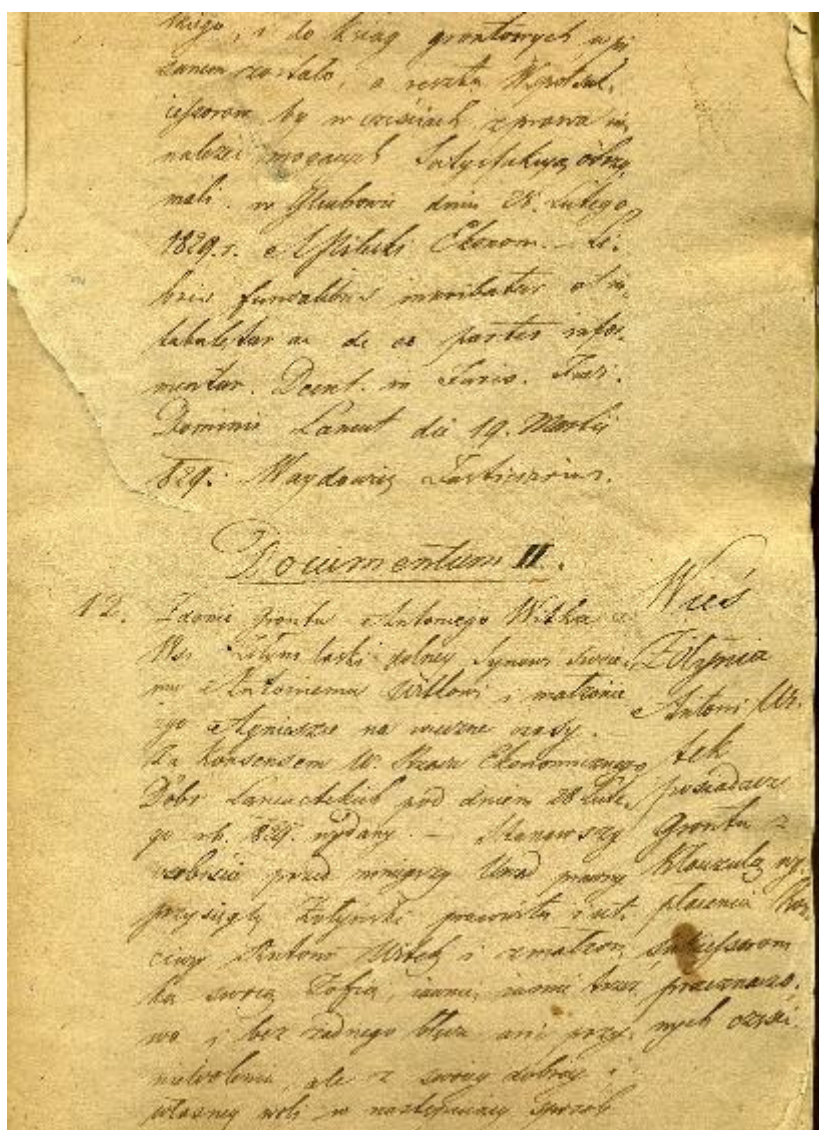
⁴² Tamże, s. 260-275; Autorka w tym rozdziale wspomina na zakończenie rozdziału ostatnie polowanie w Antoninach Potockich w roku 1918.

⁴³ Tamże, s. 272; *Sport im Bild, Jagden in Antoniny*, Heft [nr] 50, 1909, s. 10; M. i J. Łozińscy, *Życie codzienne arystokracji*, 2013, s. 221.

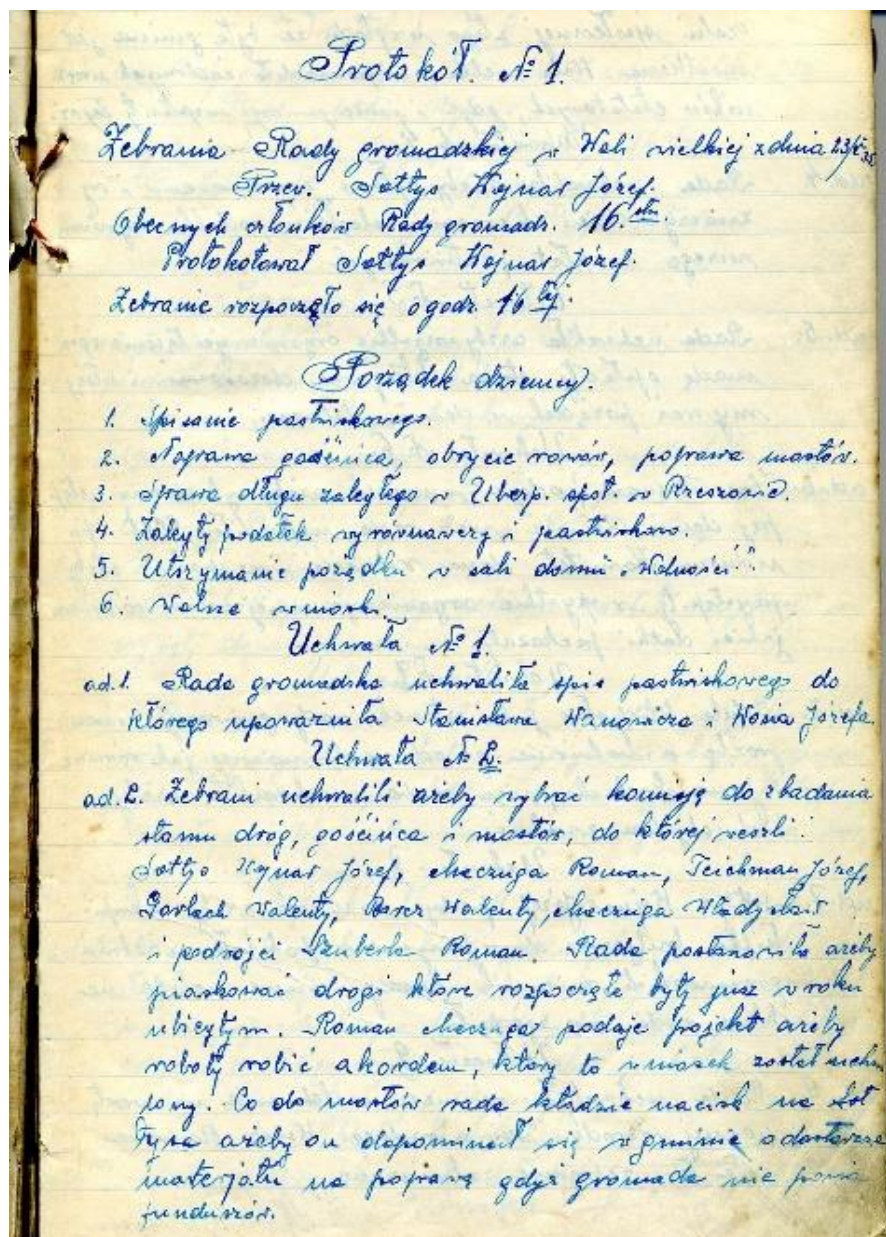
Aneks

Fot. 1. Dokumentacja konserwatorska pergaminu przywileju z 1564.
Zbiory Muzeum – Zespołu Synagogałnego we Włodawie

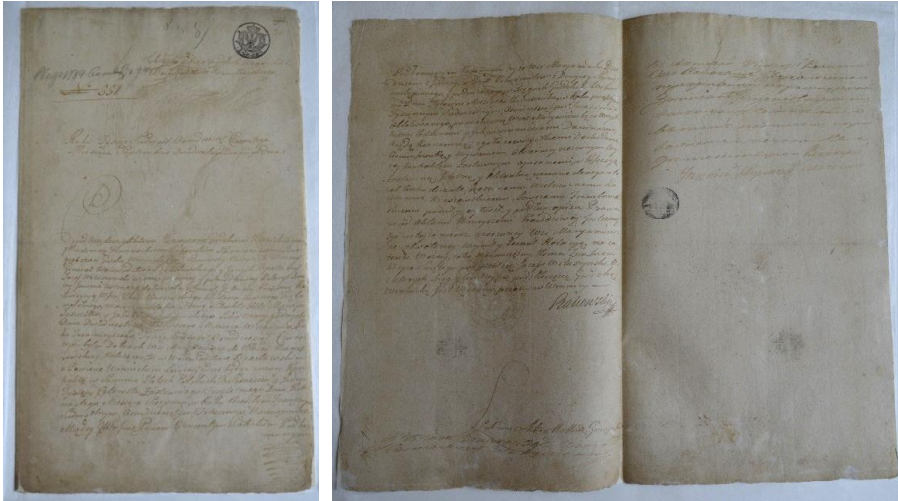
Fot. 2. Księga gruntowa wsi należących do ordynacji z zaznaczeniem pańszczyzny 1829-1830, Zbiory Muzeum – Zamek w Łańcucie, Dział Regionu i Miasta, sygn. 497.

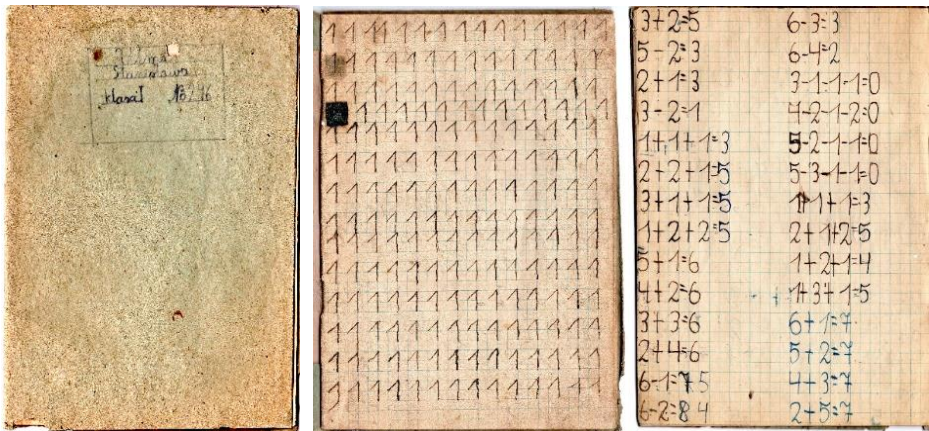
Fot. 3. Księga protokołów gminy Wola Wielka, Zbiory Muzeum – Zamek w Łańcutie, Dział Regionu i Miasta, sygn. 702.

Freitag 3 April 1857 3 985.
 Todtschell- Aufseher auf Henry Leja
 43
 Einse Todtschell- Aufseher wird zu Gerichte gezogen.
 man. mit der Erlaubnis, den Leichnam von Obdienten,
 aufzuheben in der Allee aufzubereiten.
 Aus demselben geht hervor, dass Henry Leja am
 29. May 1852 mit Erlaubnis nicht schriftlicher
 Rodizille am 18 May 1851 gestorben ist, und dass
 nach demselben wieder den geschiedenen Vater Henry
 auf wiederkehrender Kinder: Jakob, Anton, Michael
 und Maria Leja geblieben sind.
 Der Nachlassbesprechung wird daher auf der gesetz-
 lichen Befolgung mit Berücksichtigung der Rodizille
 eingeleitet, die genannten Minderjährigen zu al-
 lersten Händen Henry Leja zum Vormunde zu
 ernennen, mit dem Vormundschaftsbeschluss versehen,
 die Minderjährigen, zur Bindung des Rodizille,
 Abgrenzung der vermögensrechtlichen Pflichten, zur
 Lebensführung, zur Verwaltung des Nachlass, und nach der
 Mutter 3 1856/56 Maria Leja, am 8. Juli 1857
 um 9 Uhr Vormittags genannt zu verfahren.
 Von P. S. Litzke als Gericht
 Lausitz am 9. April 1857.
 Litzke

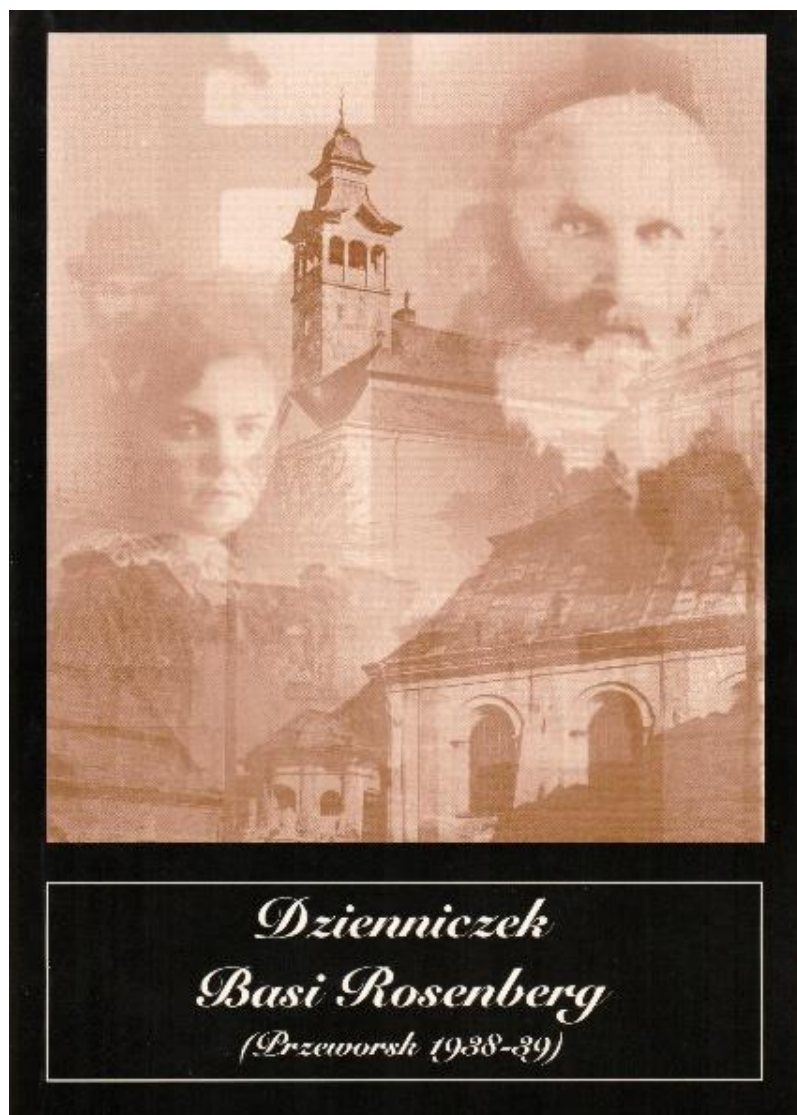
Fot. 4. Dokumenty rodziny Szmuców z Podzwierzyńca lata 1857-1922,
 Zbiory Muzeum – Zamek w Łańcutie, Dział Regionu i Miasta, sygn. 2037-1.

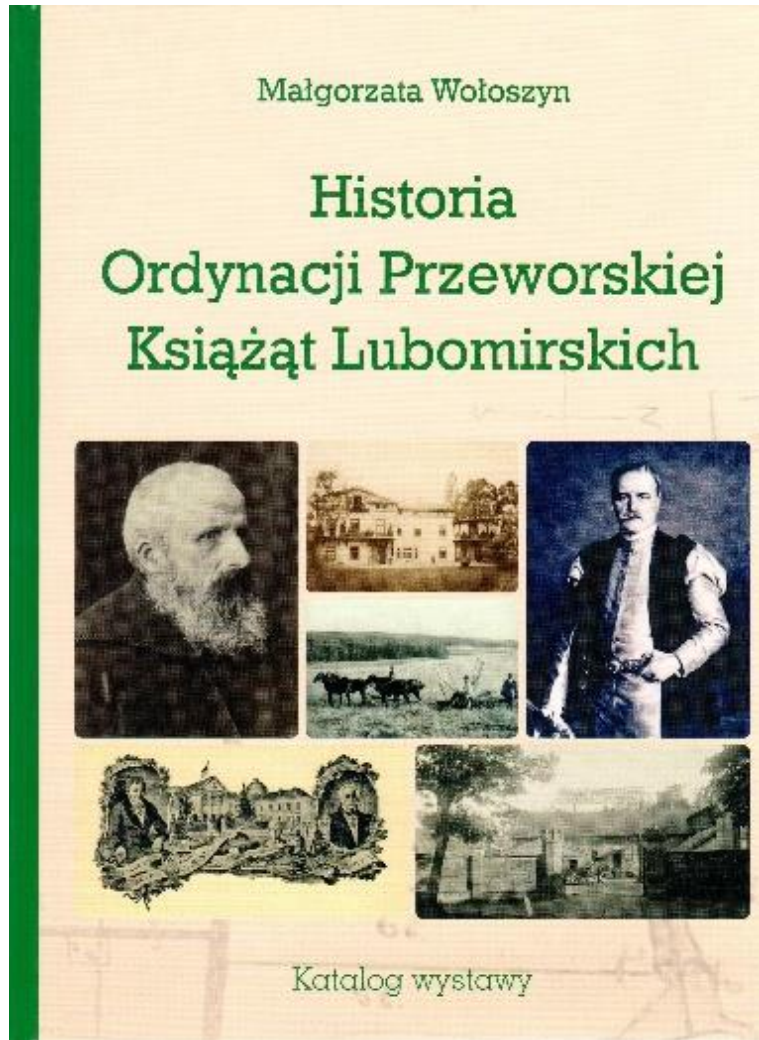
Fot. 5-6. Wypis z ksiąg grodzkich winnickich województwa braclawskiego w sprawie kupna wsi Marianówka przez Kajetana Kraszewskiego (dziada pisarza) z 1784 r.

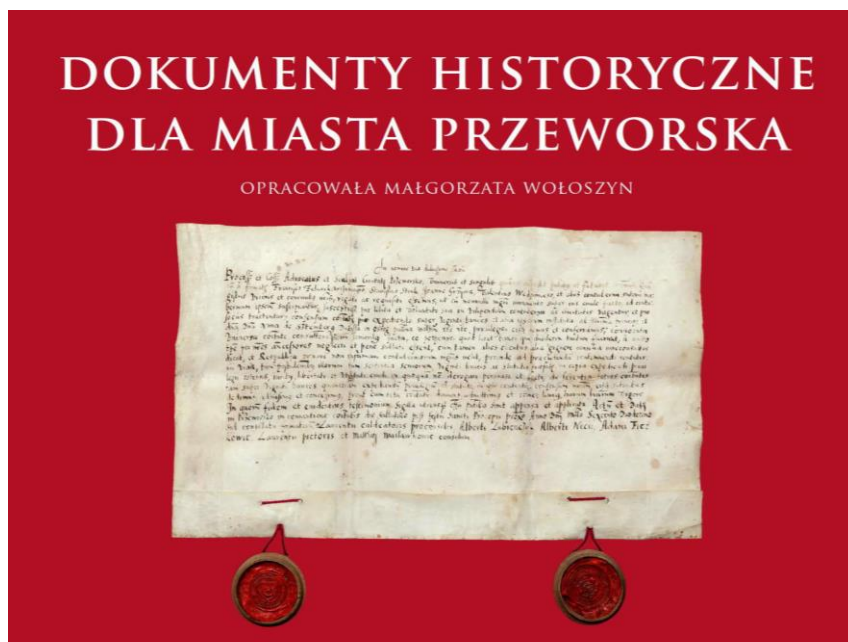
Fot. 7-9. Zeszyt Stasi Ulmy. Zbiory cyfrowe MPRŻ/Zbiory Jerzego Ulmy.

Fot. 10. Okładka przednia. *Dzienniczek Basi Rosenberg. (Przeworsk 1938-1939)*, Muzeum w Przeworsku – Zespół Pałacowo-Parkowy, Przeworsk 1997.

Fot. 11. Okładka przednia. M. Wołoszyn, *Historia Ordynacji Przeworskiej Książąt Lubomirskich*. Katalog wystawy, Rzeszów 2017.

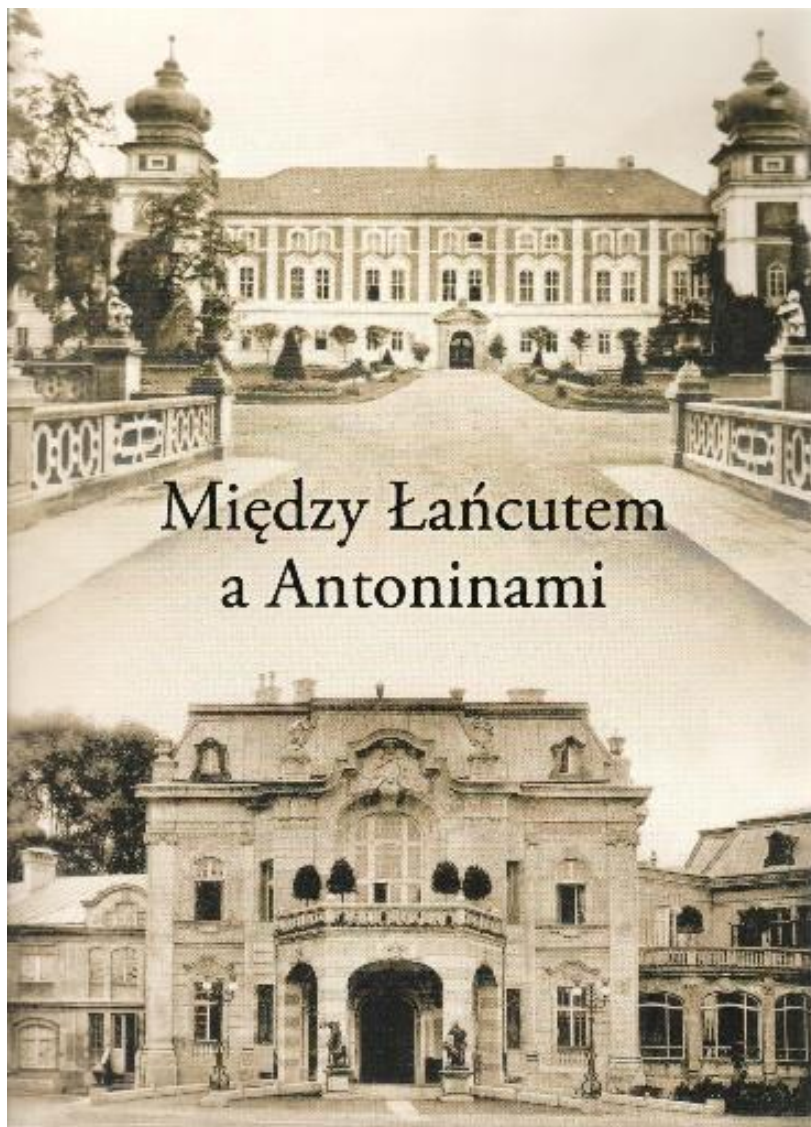

UNIA EUROPEJSKA

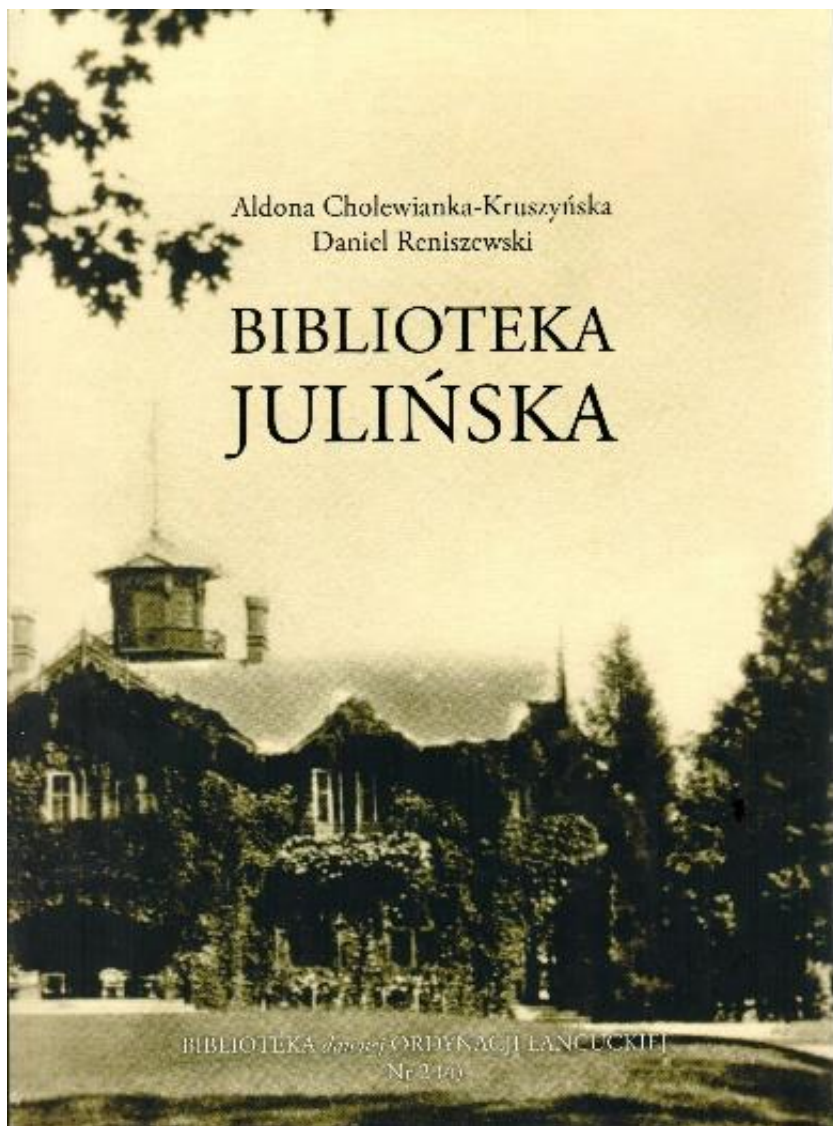

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie”.
Instytucja Zarządzająca PROW 2014-2020 – Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Publikacja opracowana przez Gminę Miejską Przeworsk,
współfinansowana jest ze środków Unii Europejskiej w ramach działania „Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER” PROW 2014-2020.

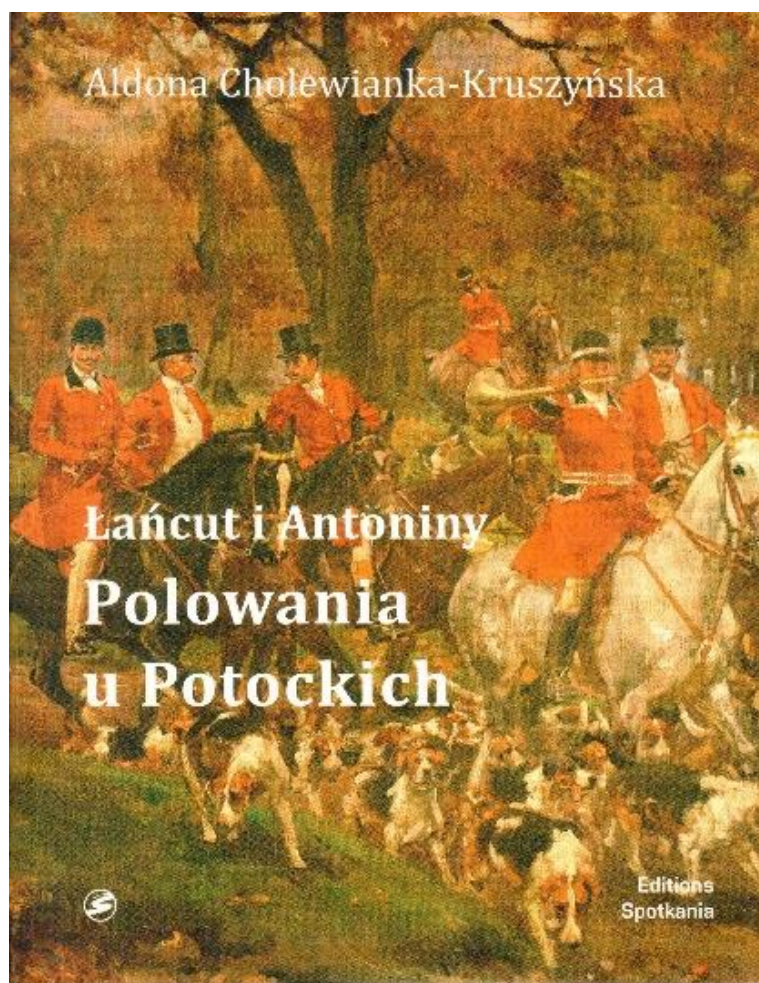
Fot. 12. Okładka przednia. Dokumenty historyczne dla miasta Przeworska,
oprac. M. Wołoszyn, Przeworsk 2018.

Fot. 13. Okładka przednia. *Między Łańcutem a Antoninami* [w:] *Biblioteka dawnej Ordynacji Łańcuckiej*, nr 4(6), red. A. Cholewianka-Kruszyńska, Łańcut 2016.

Fot. 14. Okładka przednia. A. Cholewianka-Kruszyńska, D. Reniszewski, *Biblioteka Julińska* [w:] *Biblioteka dawnej Ordynacji Łańcuckiej*, Nr 2(4), Łańcut 2015.

Fot. 15. Okładka przednia. A. Cholewianka-Kruszyńska, *Łańcut i Antoniny. Polowania u Potockich*, Warszawa 2017.

Summary

Archive studies in museology

Archive studies comprise various fields of science. One of them is archive studies in museology. This particular field is arousing more and more interest among historians and archivists. Museums as places where all traces of human activity are stored become an interesting ground for archival exploration. This article attempts to present the aforementioned issue, which will evolve even more in the future. By comparing the legal acts that regulate both archives and museums' activity, one can observe a symbiosis between these two areas, and at the same time, it provokes reflection upon the lack of appropriate instruments for the complete archival organisation. The problem is simply to recognize what might be an archival material and what an element of a museum collection. The author analyses these problems on the example of a few selected museums.

Słowa kluczowe: *muzeum, archiwalia, ustawa, rozporządzenie, eksponat*

Keywords: *museum, archives, statute, ordinance, exhibit*